

AFBEELDING 1. | *Schuimsteen. Zwerfsteen van Wippenen (Dld).*
Foto P. Kaskes. (beeldbreedte 9 cm)

Schuimsteen, een luchtige zwerfsteen

BERT BOEKSCHOTEN
VU AMSTERDAM
G.J.BOEKSCHOTEN@VU.NL

Het zijn geen opvallende zwerfstenen - ze lijken krijtrollen, zijn met een mes te snijden en licht van gewicht. Langs de klifkusten van Denemarken en oostelijk Duitsland liggen ze hoog op het strand. In Noord-Nederlandse zandzuigerijen vind je ze aan de voet van grindhopen, tussen het bruinkoolhout (waar soms ook barnsteen gevonden wordt), in materiaal aangevoerd door het Baltische Eridanosysteem. Op rolsteenstranden langs de Oostzee tref je ze niet, aangezien ze in de branding vermalen worden. Soms bevat het poreuze kiezelgesteente nog wat kleine fossieltjes, van foraminiferen, bryozoa en fragmentjes echiniden, die aantonen dat het gaat om zwerfstenen van verkieseld krijtgesteente, afgezet tijdens het late Krijt of het vroege Paleogeen en naderhand ontkalkt. Als zodanig heeft het materiaal nog geen plaatsje in de zwerfsteenliteratuur. Ik gaf het de werknaam "schuimsteen".

Soms bevat het poreuze kiezelgesteente nog dichter verkiezelde partijen die naar vuursteen overgaan. Het is blijkbaar nauw gelieerd aan het witte overtrek van vuursteenknollen, de “cortex”, maar het is veel zachter en poreuzer dan dat. Ik ken een kleine ontsluiting van dit materiaal op oorspronkelijke ligging – gemakkelijk te vinden, bij de ingang van de viskwekerij te Gulpen. Het gesteente aldaar lijkt normale Gulpener kalksteen, maar bij begieting met zoutzuur bruist het niet – het is geheel kalkvrije kiezel, ook hier zonder vuursteenknollen. Het Gulpener krijt ter plekke moet al snel na afzetting in de zeebodem zijn verkiezeld, en raakte veel later ontkalkt toen de zee terugweek van Zuid-Limburg. Wellicht ten tijde van de enorme “hittegolf” op de grens van het Paleoceen en het Eoceen, toen in een heet en nat klimaat het Limburgse vuursteen-“eluvium” en in Frankrijk het *Siderolithique*: residu’s, uitgelooogde resten van oudere afzettingen, achterbleven. Tijdens de opheffing en erosie van het gebied, in het Pleistoceen, is het zachte materiaal verpulverd. We vinden er voor zover mij bekend geen zwerfstenen van in het Maasgrind.

De zwerfstenen in onze Noord-Nederlandse zandzuigerijen kunnen de grote reis vanuit de Deens/Noord-Duitse krijtdagzoom niet als zacht ontkalkt materiaal hebben afgelegd. Naar alle waarschijnlijkheid werden ze pas op hun huidige locatie uitgelooogd. De ijsbedekkingen zorgden voor geweldige oplossende waterstromen. Ook in de ondergrond – zuur veenwater deed er het zijne toe. De zwerfstenen (Afb. 1) merkte ik op in Schoonlo en vlak over de Nederlands-Duitse grens ter hoogte van Sellingen, bij Wipplingen. Niet alleen de stenen van lichtverkiezeld krijt, maar ook granietrolsteentjes werden aangetast zoals het grindje in afbeelding 2. Hier zijn veldspaat en glimmer door agressief water wegverveerd en opgelost, alleen de kwarts resteerde – thans als hakerige uitsteeksels die zeker niet aan de buitenkant van een gewoon granietrolsteentje mogen worden verwacht.

Ook al bleven zulke stenen onder ons verzamelaars, naamloos, je kunt toch vermoeden dat de Middeleeuwers de ongewone kwaliteiten van dit materiaal met een naam waardeerden. Ze zullen het in Noord-Duitsland *Meerschaum* hebben genoemd, deze snijdbare kiezel; hun benaming treedt vanaf de 15e eeuw op. Zoals bergkristal werd gehouden voor “eeuwig bevroren sneeuwwater”, ging dit gesteente door voor steengeworden zeeschuim – je vond het immers langs stranden. *Meerschaum* lag voor de hand.

In de 18e eeuw werd “*lithomarga*” uit Turkije ingevoerd – speksteenachtig materiaal, eveneens wit en geschikt voor het snijden van de enorme duitse pijpenkoppen.

AFBEELDING 2. | Uitgelooogd granietrolsteentje. Zwerfsteen van Wipplingen (Dld). Foto P. Kaskes. (beeldbreedte 4 cm)

Ook dit materiaal werd Meerschaum (vernederlandst tot *meerschuim*) genoemd.

Rugschilden van de inktvis *Sepia* (Afb. 3), alhoewel chemisch en technisch heel anders, werden mede in deze “prullenbakcategorie” geplaatst – men wist lang niet wat de oorsprong was van deze strandvondsten. Naar de Latijnse naam voor zeekat/inktvis ontving de Turkse, speksteenachtige materie de wetenschappelijke betiteling sepioliet. Heden ten dage weet Google ons te melden “*dat het in brandingen wordt gevormd, maar dat de typelocaliteit in Turkije ligt*”.....

Een materiaal “in de marge”, half vergeten en vaak verward – deze schuimsteen!

AFBEELDING 3. | Rugschild van de recente inktvis *Sepia* (“zeeschuim”).